

דף כט

זכי כל העצים כשרין למערכה? הן, כל העצים כשרין למערכה חוץ...'. כתוב בבאורי הגר"א: פירוש, שפעם אחת שאל תלמיד לרב כן, והשיב לו. וחייב אדם לומר בלשון רבו, לפיכך קבע רבי לשון זו במשנה.

'עץ שמן' – הוא עץ האורן (אורן הסלע). השרף שבו (הוא הטרפנטין הגולמי) מכיל כמות ניכרת של שמנים אתריים (עפ"י הערוך ועוד. והרב מברטנורא פרש פירוש נוסף – עץ שממנו עושים שמן אפרסמון).

'האליתא' – מלשון אליה – זנב העצים, כמו שני זנבות האודים. באותם עצים קטנים היו מציתים את העצים הגדולים (רב האי גאון – פרה ג, ט; הערוך ערך 'גזת'; הרע"ב). הדלקת האליתא היתה בראשו של המזבח דוקא (יומא נה).

'החלו מעלין בגזירין לסדר את המערכה... סידר את המערכה שניה... והציתו שתי מערכות באש'. משמע שבתחילה מסדרים את המערכות ואחר כך מציתים את האש. ומה שאמרו בירושלמי (יומא ב, א) מצוה להקדים אש לעצים, שנאמר וערכו עצים על האש – אין הכוונה על כל המערכה, שודאי עצים קודמים שהרי אם לא נתן עצים אין לו מה להדליק, אלא הכוונה שיש מצוה להוסיף עצים אחר שכבר הצית המערכה, והיינו מצות שני גזירי עצים. וכל שיוסיף גזירים לפני הצתת האש לא קיים מצות גזירים, אלא מצית המערכה וחוזר ומוסיף שני גזירים [וכן ביומא כו:]: למדו דין שני גזירים מהכתוב הזה].

וכן כתב הכסף-משנה (תמידים ומוספים ד, ה) בשם הריטב"א שמצות גזירים נעשית אחר שהצית המערכה. וכן כתב בתוס' הרא"ש ביומא כד: (עפ"י חזון איש מנחות לו, יב; חדושים ובאורים).

ויש להעיר מדברי המפרש (בד"ה הציתו) שכתב שהצתת המערכות היתה לאחר סידור שני גזירי עצים. גם בלקוטי הלכות כאן כתב שהעלאת שני הגזירים קדמה להצתת המערכות. גם נראה מדבריו שפרש את דברי הירושלמי כפשטותם, שהביאו את האש לפני שהחלו לסדר את המערכה. ואם היפך וסידר לפני הבאת האש – מפרק העצים [משמע כולם] ומסדר שוב לאחר הבאת האש. [ולפי החזו"א אין לפרק אלא שני גזירים ולסדרם שוב].

ונראה שלשיטתם היו מדליקים אש קטנה ואחר כך מסדרים מערכה גדולה ולאחריה מערכה שניה, מעלים [ביום דוקא] שני גזירים על המערכה הגדולה, ולבסוף היו מציתים באותה אש שנמצאת שם, את האליתא.

ולפי שתי השיטות סידור המערכה כשר בלילה (כמבואר בספ"ב דיומא). ואולם סידור שני גזירי עצים, כתבו התוס' (שם ד"ה איכא) שזמנו ביום. וי"א שכשר בלילה (ע' במובא ביומא שם).

'השקו את התמיד בכוס של זהב – אמר רבא: גוזמא' – שלא היה של זהב אלא של נחושת ממורקת ויפה כזהב (הרב מברטנורא – להלן ג, ד).

'אמר שמואל: בשלשה מקומות דברו חכמים בלשון הבאי, ואלו הן: תפוח גפן ופרכת, לאפוקי מדרבא... הני אין התם לא...'. משמע שאין יותר לשונות הבאי בדברי חכמים. אמנם זה אמור רק

במשנה אבל בתלמוד יימצא שימוש בלשון גוזמא במקומות רבים [וכדברי הרשב"ם (בפסחים ק"ט. ד"ה משוי), שכל לשון 'שלש מאות' שבש"ס – לשון גוזמא היא] (עפ"י מאמר רבי אברהם בן הרמב"ם, נדפס בתחילת עין יעקב; תורת חיים חולין צ. וע"ע בהרחבה בספר מגדים חדשים ברכות נא:).
כתב בספר בן יהוידע, טעם לכך שדברו בלשון הבאי – כי לכל מקרא או מאמר רו"ל יש סוד, ובבחינת הסוד אין כאן לשון הבאי אלא לשון אמיתית ומדויקת היטב, ורק בבחינת הפשט, שהוא כמו משל לענין הפנימי, הרי היא לשון הבאי (וע"ע בשו"ת הרמ"ע מפאנו עג).

'גפן של זהב'. ולכך עשו צורת גפן – להתברך כגפן, לפי שכנסת ישראל נמשלה בה (עפ"י פירוש המשנה לרמב"ם מדות ג, ח).

(ע"ב) 'על שבעים ושנים נימין נארגת'. בחולין (ז) הגרסה היא: 'נירין'. 'ניר' הוא קנה / מסגרת, המתוחים עליו חוטים בזמן האריגה. וכתב המהרש"א שם שיותר נראה כפי הגרסה שבמשניות: 'שבעים ושנים נימין'. ע"ש. (המפרש כאן פרש 'נימין' במשמעות נירים).

'ושתים עושים בכל שנה ושנה' – המפרש כתב, אלו שתי פרוכות שהיו כנגד אמה טרקסין. עוד אפשר לפרש: אחת לדביר ואחת לאולם (ערש"י ומהר"ם שיף חולין צ. וערש"ש כאן).

'משום ישוב ארץ ישראל' – אבל משום איסור בל תשחית – אין לחוש, אם משום שאינו עוקר האילן עם שרשיו אלא מסיר ממנו ענפים (עפ"י משנה למלך איסורי מזבח ז), אם משום שלצורך מצוה גדולה, למערכה, אין נחשבת 'השחתה' (עפ"י באר שבע. ובשאלת יעב"ץ (ח"א עז) הביא מכאן ראייה שלצורך מצוה מותר לקוץ אילן מאכל ובספר פתח עינים השיגו).

לפי טעמים אלו יובנו דברי המפרש שלא אסרו משום ישוב ארץ ישראל אלא בגפן ותאנה, מינים שנשתבחה בהם הארץ, אבל לא כגון אגוז וחרוב – והלא יש להוכיח מן הסוגיא בבבא-מציעא (קא), שבכל נטיעות יש איסור בנטילתן משום ישוב ארץ ישראל? אך יש לחלק בין עקירת האילן ובין הכרתת ענפים, או משום צורך למצוה גדולה – שבכגון זה אין לחוש משום ישוב הארץ אלא בפירות חשובים שנשתבחה בהם הארץ (עפ"י שו"ת דובב מישרים ח"ג קכא).

תירוץ נוסף כתב בשו"ת דובב מישרים (ח"א קלד, ב), שאם נוטעים האילן מלכתחילה לקורות ולסייג – אין איסור בל תשחית (והוכיח זאת ממשנת ערלה פ"א ומהירושלמי שם). והכי נמי כיון שהיו רגילים בעצים אלו למערכה, הרי נטעום מלכתחילה לשם כך.
ע"ע בבאור הסוגיא במשנה למלך שם ובספר חדושים ובאורים.

דף ל

'מי מעלה אברים לכבש'. חילקו את הולכת האברים לכבש כעבודה לעצמה והקטרת האברים כעבודה לעצמה, משום שראוי להתפלל קודם הקטרת האברים שיהא הקרבן לריח ניחוח, כמו שכתב הרא"ש (לא:). – לכן הפסיקו באמצע הולכתם, לקרוא את שמע ולהתפלל (חדושים ובאורים).
יש להוסיף, מפני שרצו שהבשר ישהה במלח כשיעור מליחת קדירה [ע' מנחות כא. ומלבד ברית מלח בקרבנות, הלא טעונים

[הוצאת הדשן נעשתה על ידי פסתכתך – כלי גדול בנפח לתך, ושתי שרשרות היו לו (להלן לג.). לא נערך פייס להוצאת הדשן. ונעשית בכהנים תמימים המלובשים בארבעה בגדי כהונה. רגילים היו לעשותה בכל יום אבל מצד הדין אינה חובה יומיומית. ברגילים לא היו מוצאים הדשן כדי להראות ריבוי הקרבנות, והוא נוי למזבח.

יש אומרים שגם בהוצאת הדשן כמו בתרומתו, צריך להניח הדשן בנחת ושלא יפור (עפ"י רמב"ם תמידין ומוספין ב, יג-טו; לקוטי הלכות ועוד).
מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן.

דף כט

ז. א. סידור המערכות במזבח – כיצד?

ב. אלו עצים היו משמשים למערכה ואלו פסולים לה?

א. לאחר שנתרם הדשן ונאסף האפר לתפוח, החלו מעלים גזירים לסדר את המערכה הגדולה. התורם את הדשן היה מסדרה (יומא כב). המערכה היתה נתונה במזרחו של המזבח, וחזיתה מזרחה – כדי שתנשב בה הרוח הבאה מן הפתח שבמזרח. לפי דעת אמוראים אחת (ל) משם גם מציתים האליתא (= עצים קטנים). ראשי הגזירים היו נוגעים בתפוח שבאמצע המזבח. וריוח היה בין הגזירים, משם היו מציתים את האליתא. לאחר סידור מערכה גדולה, חוזר ובורר עצי תאנה יפים לסדר מערכה שניה, ממנה היו נוטלים גחלים להקטרת הקטורת על מזבח הפנימי, ועליה היו מקטירים בויכי לבונה. מקום מערכה זו היה כנגד קרן מערבית דרומית, משוכה מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות ולא יותר [כמאן דאמר מזבח בצפון העזרה, ואם יעשה יותר צפונה כי אז לא תהא כנגד פתח ההיכל, ולמדנו שכל הניטל מבחוץ לפנים צריך להיות בסמוך לפנים – לפני ה'. לפי דעות אחרות, היתה משוכה מצד דרום כשיעור אחר – כדי שתהא מול פתח אהל מועד, כמפורש בנבחים נח]. כמות העצים הנצרכת למערכה זו – באומדן חמש סאים גחלים, [כדי לחתות ממנה בכלי של ארבעה קבין]. ובשבת – שמונה סאים. [שלשה סאים נוספים לצורך הקטרת שני בויכי לבונה].

נטל גחלים שלא מכנגד הפתח – כשר בדיעבד (תוס' נבחים נח עפ"י יומא מה מהו). ומלשון רש"י ביומא משמע שרק המערכה צריכה להיות כנגד הפתח, אבל אפשר ליטול הגחלים מצדי הפתח, צפון או דרום (עפ"י תורא"ש יומא מה). ומדברי הרמב"ם (יוהכ"פ ד) יש מדייקים שאין צריך מכנגד הפתח ממש אלא ממערב למזבח.

לאחר סידור המערכות, מחזירים על גביהם את האברים והפדרים שסולקו הצדה, וקודם לכן היו מעלים בכל יום על המערכה הגדולה שני גזרי עצים [בקעים גדולים משופים], וזכה בסידורם מי שזכה בתרומת הדשן (המפרש, עפ"י יומא לג). מציתים אש בשתי המערכות. הצתת האליתא נעשית על גבי המזבח ולא למטה (יומא מה).

א. המפרש נקט שלפני הקטרת האברים והפדרים שמאומול, היו מקטירים את אברי התמיד.

והרא"ש חולק, וכן בבאורי הגר"א וריעב"ץ.

ב. סידר המערכה קודם שתרם את המזבח – יפרק.

קודם סידור המערכה צריך להביא האש (וערכו עצים על האש. עפ"י ירושלמי יומא ב, א; תו"כ). ערך המערכה מקודם – יפרק (תורת הקדשים). ואין הכוונה על כל המערכה אלא הכוונה שיש מצוה להוסיף עצים אחר שכבר הצית המערכה, והיינו מצות שני גזרי עצים (חזון איש). ונראה

שיש חולקים על פירוש זה ולשיטתם מביא האש תחילה, מסדר שתי המערכות, מביא שני גזירים, ומצית האש באליתא.
 עוד בענין סידור שני גזירי העצים, זמנו וסדרו – ביומא כ"כזו).
 ירדו ובאו ללשכת הגזית להטיל פייסות.

[מלבד שתי המערכות הללו היתה מערכה נוספת לצורך קיום האש (עפ"י יומא מה). רבי יוסי אומר: לא היו אלא שתי מערכות בכל יום. הגר"א כתב שסתם משנתנו כוותיה].

ב. רוב העצים כשרים למערכה, אלא שהיו רגילים במורביות (= ענפי עץ צעיר) של תאנה של אגוז ושל עץ שמן – שהם נשרפים היטב. למערכה שניה של קטורת בררו עצי תאנה יפים לצורך נטילת גחלים טובים פנימה כאמור.

גפן וזית אינם כשרים למערכה, אם משום ישוב הארץ [ועצי תאנה שאמרו – בשאינם עושים פרי. רב אחא בר יעקב], אם משום שיש בהם קשרים המעלים עשן (רב פפא). רבי אליעזר מוסיף (לפסול. המפרש. וכ"ה בתוספתא פ"ט) של מייש ושל אלון ושל דקל (אעפ"י שאינו עושה פירות) ושל חרוב ושל שקמה, משום שגם בהם יש קשרים חיצונים (ע"ע ריעב"ץ).

הלכה כתנא קמא שאין פסולים אלא גפן וזית בלבד. וכרב אחא בר יעקב, שאין להביא תאנה ודקל העושים פרי. ודוקא אלו שהם מינים חשובים שנשתבחה בהם הארץ, אבל שאר עצי פרי כגון אגוז וחרוב, אין איסור (מפרשים). ויש פוסקים שגפן וזית אסורים אפילו אינם עושים פירות משום שמעלים עשן וממהרים להיות אפר.
 עצים מתולעים, וכן עצים שנעשתה בהם מלאכה להדיוט – אינם כשרים למערכה, כמבואר בובחים (עפ"י 'תורת הקדשים').

ה. באלו מקומות דברו חכמים בלשון הבאי?

אמר שמואל: בשלשה מקומות דברו חכמים (במשנה) בלשון הבאי, ואלו הן: תפוח שלש מאות כור; גפן של זהב, שלש מאות כהנים נמנו לפנותה; פרוכת – שלש מאות כהנים מטבילים אותה. רבא הוסיף: כוס של זהב שהשקו את התמיד, ואילו שמואל סבר שאין זו גוזמא, כי אין עניות במקום עשירות.

פרק שלישי; דף ל

- ט. א. מהו סדר המעשים למן הצתת המערכות עד לשחיטת התמיד?
- ב. כיצד שוחטים את התמיד וזורקים את דמו?
- ג. היכן נמצא בית המטבחים במקדש, ומה תוארו?

א. לאחר שהציתו אש המערכות באו ללשכת הגזית. אמר להם הממונה: בואו והפיסו. הזוכה בפיס הוא השוחט את התמיד, הסמוך לו – הוא מקבל את הדם (יומא כה:). וזורקו (כן כתבו הרמב"ם והמפרש. ואילו הרע"ב כתב שהראשון שזכה בפייס הוא היה הזורק, והסמוך לו – השוחט), ושל אחרי – זוכה בדישון מזבח הפנימי; הבא אחריו זוכה בדישון המנורה; הכהנים הסמוכים להם זוכים בהעלאת אברי התמיד לכבש המזבח; הראש ורגל ימין,